

PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA

xalqaro ilmiy-metodik jurnal

2(2)
2022

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA	6
Омилхон ИСМАЙЛОВ, Александр ПОЛОННИКОВ, Мухиддин БАФАЕВ. Инновационно-ориентированное педагогическое образование Республики Узбекистан: стратегия и тактика развития	6
Shaxlo NURULLAYEVA. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kasbiy moslashtirish mexanizmlari.....	12
Nargiza DILOVA, Kimyoxon RAJABOVA. O'zbekiston ta'limining jahon ta'limi bilan integratsiyalashuvida xalqaro baholash dasturlarini qo'llashning ahamiyati	19
Jetkerbay OTEPBERGENOV. Talabalarning murakkab o'quv materiallarini o'zlashtirishda chizmatasviriy modellardan foydalanish mahorati.....	22
Shabon FARMONOVA. Boshlang'ich sinflarda ta'lim mazminini yangilash va ona tili o'qitishni ijodiy tashkil etish	26
Ne'mat SEVINCHOV, Maftuna HALIMOVA. Pedagogik o'lchovlarning tarkibiy qismlari va ularga qo'yiladigan talablar.....	32
Умида МУПТАЗАЕВА. Особенности развития учебно-исследовательских компетенций студентов высших образовательных учреждений в условиях кредитной системы.....	38
Ixtiyor XOLIQOV. Bo'lajak o'qituvchining asosiy kompetentligini rivojlantirish	43
Xasan SIDDIKOV. Oliy ta'limda tarbiyaviy jarayonlarni tashkil etishning innovatsion shakllari.....	46
Muattar ABDULLAXO'JAYEVA. Zamonaviy o'qituvchining pedagogik kompetentligini rivojlantirish.....	50
Perdexan SALIYEVA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan ayrim muammolar va yechimlar	52
MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM	55
Shuhrat NE'MATOV, Nargiza MIRYUSUPOVA. Malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarlarining kvalitologik kompetentligini shakllantirish imkoniyatlari	60
Асрор ҚОСИМОВ. Бошланғич таълимда ўқувчиларнинг ижодий фаолиятини ташкил этиш – долзарб педагогик муаммо сифатида	62
Maftuna MAMEDOVA. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola shaxsining rivojlanishida tarbiyaning roli.....	67
Dildora OMONOVA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kompetentsiyasini shakllantirish va rivojlantirish metodik muammo sifatida.....	70
Manzura KASIMOVA. Maktabgacha ta'limda jonli va jonsiz tabiat bilan tajriba o'tkazishda laboratoriya xonalarini tashkil etish	74
Gulzoda ERGASHEVA. Steam ta'lim texnologiyasi asosida maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berish imkoniyatlari.....	78
Азиза ХУСЕНОВА. Моделирование обучения родному языку путём проектирования образования	82
Шакаржон ҚЎЧҚОРОВА. Бошланғич синф ўқувчиларида таянч компетенцияларни шакллантириш долзарб методик муаммо сифатида	90
Дилшод ДАВРОНОВ. Бошланғич синф ўқиш дарсларида бадиий матн устида ишлашда адабий тушунчаларни шакллантиришнинг илмий-назарий асослари	95
Sobirjon ISMATOV. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish metodikasi	100
FILOLOGIYA VA TILLARNI O'QITISH	105
Qahramon TO'XSANOV. "Masnaviyi ma'naviy"ning o'zbek adabiyotiga ta'siri.....	105
Mexriniso ABUZALOVA, Shahnoza ISLOMOVA. Tibbiyot tili va tibbiy matnlarning psixolingvistik xususiyatlari	111
Илона ИСПАЙЛОВА. Эффективность обучения медицинскому английскому языку при формировании коммуникативных навыков посредством аутентичных фильмов.....	117
Intizor JUMANIYOZOVA. Abdulla Oripov she'riyatida falsafiy-intellektuallik va ekspressivlikning ifodalanishi.....	124
ANIQ VA TABIIY FANLAR	127
Mirzohid DAMINOV, Sabohat HALIMOVA. O'zbekiston, Rossiya Federatsiyasi va Qozog'iston umumiy o'rta ta'lim maktablari 7-sinf fizika darsliklarining qiyosiy tahlili	127

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM MAZMININI YANGILASH VA ONA TILI O'QITISHNI IJODIY TASHKIL ETISH

Maqolada boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil, shu bilan birga, o'ta murakkab tarkibiy qismidir. Avvalo, boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'limning dastlabki bo'g'inidir. U o'ziga yarasha dastur, darslik, o'quv qo'llanmalariga ega. Boshlang'ich sinflarda alohida tayyorgarlikdan o'tgan o'qituvchilar ishlaydi. Boshlang'ich ta'lim muammolarini tahlil va tadqiq ishlari bilan mutaxassis olimlar shug'ullanadi. Shuningdek, boshlang'ich ta'lim ma'lum o'quv yillaridan tashkil topadi. Bular boshlang'ich ta'limning mustaqil bo'g'in ekanligidan dalolat beradi. Qolaversa, boshlang'ich ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining murakkab bo'g'ini hisoblanadi. Bola o'qish, yozish, hisoblash texnikasini ilk bor boshlang'ich sinfda egallaydi. U to'rt o'quv yili mobaynida hozirgi zamon fani, ishlab chiqarish texnologiyasining umumiy asoslarini o'zlashtiradi va fikrlashni o'rganadi. Bolalar boshlang'ich sinflarda o'qitilish orqali ta'lim jarayonida faol ishtirok etish yo'llari, vositalarini egallaydi. Ular mustaqil fikrlash, hayotda o'z o'rnini egallash sirlaridan voqif bo'ladi, 5-9-sinflarda ona tili o'quv predmetining to'liq kursini o'zlashtirishga tayyorgarlik ko'rishadi. Bular boshlang'ich ta'limning o'ta murakkab ekanligi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, ona tili, nutq, darslik, o'qituvchi, standart.

В статье рассматривается, что начальное образование является самостоятельным, но в то же время чрезвычайно сложным компонентом системы непрерывного образования. Прежде всего, начальное образование является начальным звеном непрерывного образования. У него своя программа, учебник, учебные пособия. В начальных классах работают учителя, прошедшие отдельную подготовку. Анализом и исследованием проблем начального образования занимаются ученые-специалисты. Также начальное образование складывается из определенных учебных лет. Это свидетельствует о том, что начальное образование является самостоятельным звеном. Кроме того, начальное образование является сложным звеном в системе непрерывного образования. Технику чтения, письма, счета ребенок осваивает впервые в начальной школе. В течение четырех учебных лет он осваивает общие основы современной науки, технологии производства и учится рассуждать. Дети приобретают пути, средства активного участия в образовательном процессе через обучение в начальных классах. Они раскрывают секреты самостоятельного мышления, занимают свое место в жизни, готовятся к усвоению полного курса учебного предмета Родной язык в 5-9 классах. Это объясняется тем, что начальное образование чрезвычайно сложное.

Ключевые слова: образование, родной язык, речь, учебник, учитель, стандарт.

The article says that primary education is an independent, but at the same time an extremely complex component of the system of continuing education. First of all, primary education is the initial link of continuing education. He has his own program, textbook, study guides. Teachers who have received separate training work in primary classes. The analysis and research of the problems of primary education are carried out by specialist scientists. Also, primary education consists of certain academic years. This indicates that primary education is an independent link. In addition, primary education is a complex link in the system of continuing education. The child learns the technique of reading, writing, and counting for the first time in elementary school. During four academic years, he learns the general basics of modern science, production technology and learns to reason. Children acquire ways and means of active participation in the educational process through primary school education. They reveal the secrets of independent thinking, take their place in life, prepare for the assimilation of the full course of the subject Native language in grades 5-9. This is due to the fact that primary education is extremely difficult.

Keywords: education, native language, speech, textbook, teacher, standard.

Boshlang'ich sinflarni isloh qilishning | mohiyatini o'rganishni davom ettirish,
ikkinchi sifat bosqichida boshlang'ich ta'lim | boshlang'ich sinf o'quvchilarining real o'quv

imkoniyatlarini pedagogik va metodik jihatdan atroflicha o'rganish, boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash tizimini takomillashtirish, bolalarda mustaqil fikrlash layoqatlarini tarbiyalash, bolaga o'z fikrlarini ona tilida ravon, tushunarli bayon qilish vositalari, usullarini tadqiq qilish kabilar ona tili metodikasi sohasida ham eng zaruriy va dolzarb masalalar sanaladi. Ana shularni inobatga olib, dissertatsiyaning ushbu faslida Davlat ta'lim standartlarining metodik qimmati hamda boshlang'ich sinf ona tili darsliklari, shuningdek, ularning ona tili metodikasi uchun ahamiyati, Davlat ta'lim standartlar bilan ta'limni ijodiy tashkil etish masalalarini uzviy aloqadorligini muhokama qilamiz. Davlat ta'lim standart (DTS)larining metodik mohiyati respublikamiz hududidagi maktablarda bolalarning o'quv predmetlarini o'zlashtirishini rivojlangan mamlakatlardagi bolalarning ta'lim mazmunini o'zlashtirishlariga taqqoslab o'rganish, ta'lim sohasidagi yutuq va kamchiliklarni sarhisob qilish, ta'lim jarayonining real amal qilishida zaif joylarini aniqlash imkoniyatlarini oshiradi. "Davlat ta'lim standarti,-deb yozilgan umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti va o'quv dasturiga oid to'plamda,-ta'lim mazmuni, shakllari, vositalari, usullari, uning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Ta'lim mazmunining o'zagi hisoblangan standart vositasida mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan muassasalarda (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. Davlat ta'lim standarti o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturi, darsliklar, qo'llanmalar, nizomlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi" [1, 6].

1. Davlat ta'lim standart (DTS)lari mazmuni jamiyat taraqqiyoti darajasida ta'limning amal qilishini tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishni ma'lum izchillikka solish uchun asosiy orientir sanaladi. Ularning pedagogik mohiyati O.Roziqovning qator maqolalarida, M.Mahmudovning [59; 62] risolalarida keng tahlil qilingan.

M.Mahmudovning "Ta'lim etaloni" deb nomlangan risolasida Davlat ta'lim standarti va ta'lim etaloni o'zaro chog'ishtirib o'rganilgan. Muallifning yozishicha, ta'lim standarti va etaloni o'zaro daxldor ikkita hodisa [2, 7].

"Standart" (inglizcha-standart, ruscha-norma, o'zbekcha-qolip)

"qoida", "namuna" ma'nolarini anglatadi. Har bir o'quv predmetining o'zigagina xos standartlari mavjud. Masalan, ona tilida "atoqli otlar", sodda va qo'shma gaplar, matematikada ko'paytirish va bo'lish, tipik masalalar ta'lim standartlaridir" [2, 7].

Kishilarning ismi, familiyasi, otasining ismi, daryo, tog', ko'l, cho'l, qishloq, ko'cha, shahar

nomlari, hayvonlarga atab qo'yilgan otlar, gazeta, jurnal, kitob, ilmiy va badiiy asarlarning yozilishi bitta standart-"bosh harf bilan yoziladi" degan qoida bo'yicha boshqarilib o'zlashtiriladi.

Davlat ta'lim standartlari tanlanadi. Ularni tanlash va tartibga tushirish manbai fan, ishlab chiqarish, texnika va texnologiyadir. Standartlar o'qituvchiga nisbatan mo'ljal (orientir) vazifasini, o'quvchiga nisbatan o'rganish ob'ekti vazifasini o'taydi. "Shu tufayli,-deb yozadi M.Mahmudov,-DTSlarni "sub'ekt-ob'ekt" tizimida qaraymiz" [2, 7]. Ta'lim etaloni keng hodisa bo'lib, u ta'limni loyihalash, tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish vositasidir.

Har bir ta'lim standarti o'zigagina xos mazmunga ega. Masalan, shaxs va narsalarning nomini bildirgan so'zlar ot deyiladi. Bu ta'rif ot-so'z turkumiga oid so'zlarni boshqa kategoriyalardan farq qilish uchun ishlatiladi. Shu bilan birga ta'lim standartlari nisbatan pedagogik hodisa bo'lib, ular fan, ishlab chiqarish, fikrlash shakllari, texnika va texnologiyada sezilarli o'zgarishlar bo'lgunga qadar o'z turg'unligini saqlaydi. Ta'lim standartlari tanlanadi. Ularni ko'paytirish va, aksincha, ozaytirish, sanash mumkin.

2. Boshlang'ich sinflarda ona tilidan ta'lim standartlari. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitishning hozirgi metodikasi va unga oid pedagogik amaliyot bolalar xotirasiga mo'ljallanganligi hech kimga sir emas. O'quvchi o'rganilgan ta'rif, qoida, aniqliklarni yodlab olib, ularni misollar bilan tushuntira olsa, ta'limdan ko'zlangan maqsad amalga oshdi deb o'ylashadi. Xotiraga mo'ljallangan an'anaviy ta'lim tizimi o'quvchining ongi, tafakkuri, uning ichki olami-qiziqishi, emotsiya, motivlariga yetarli ta'sir qila olmaydi. Natijada bolaning faolligi, mustaqilligi, tashabbuskorligi, binobarin, ijodkorligiga yetarli e'tibor qilinmaydi. O'quvchining an'anaviy ta'lim sharoitidagi maqomi-bolaning ta'lim jarayoni ob'ekti ekanligi to'g'risidagi qarashlar o'qituvchini ham, o'quvchini ham qabul qilingan qoidalar-rigorizmlar chegarasidan chiqarmasdan iskanjada saqlab turadi.

O'quvchini ta'lim jarayoni sub'ekti funksiyasida ishtirok ettirish, til ta'limining amaliy yo'nalishini kuchaytirish, ta'limga interfaol usullarni olib kirish ona tili ta'limi mazmunini o'quv topshiriqlari, muammolari, testlar tizimi shakliga keltirish, ona tilidan o'zlashtiriladigan ob'ektlarni-nutq tovushi, so'z, turli sintaktik qurilmalarni faol fikrlash vositasiga aylantirish orqali ona tili ta'limining ijodiy yo'nalishini kuchaytirish mumkin. Ona tili ta'limining ijodiy yo'nalishini amalga oshirishda ta'lim standartlari o'lchov vazifasini bajaradi.

Boshlang'ich sinflarda ona tili sohasida ta'lim mazmuni quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-nutq tovushlari: unli va undosh, jarangli va jarangsiz tovushlar;

-bo'g'in: urg'uli va urg'usiz bo'g'inlar, ochiq va yopiq bo'g'inlar, aytilgan yoki berilgan so'zlarni fonetik tahlil qilish;

-so'z: so'z ma'nolari, ma'nodosh so'zlar, qarama-qarshi ma'noli so'zlar;

-o'zakdosh so'z, o'zak, negiz, qo'shimcha, old qo'shimcha, so'z turkumlari tahlili, so'z yasovchi qo'shimchalar, predmet nomi qo'shimchasi, predmetning rang-tusini bildirgan so'zlar, predmetning miqdori va son-sanog'ini bildirgan so'zlar, ish-harakatni ifodalovchi so'zlar;

-ko'makchi va bog'lovchilar;

-gap: darak ma'nosini ifodalovchi gaplar, so'roq ma'nosini ifodalovchi gaplar, his-hayajon ifodalovchi gaplar;

-tinish belgilari: nuqta, so'roq, undov, vergul;

-matn; matnning tuzilishi, mavzu, asosiy fikr, sarlavha, reja, so'zboshi, taqqoslash, dialog, monolog, bayon, insho, og'zaki va yozma ijodiyot, xat, xabar, tabriknoma.

Boshlang'ich sinflarda ona tili mazmuni to'rt yo'nalishda o'zlashtiriladi.

Birinchi yo'nalish. Ona tilidan elementar bilimlarni o'rganish. O'quvchilar nutq tovushi va harf to'g'risidagi dastlabki bilimlarni, unli va undosh tovush, jarangli va jarangsiz undosh, bo'g'in, ochiq va yopiq bo'g'in, bo'g'in ko'chirish qoidalariga oid axborotlarni o'rganadi. Shuningdek, so'z va uning ma'nolarini farqlashga oid, so'z ma'nolari va so'roqlariga ko'ra guruhlashot, sifat, son, fe'l, bog'lovchi so'zlar haqida ilk qarashlarni bilib oladi. Tildan elementar bilimlarni o'rganish gap tushunchasi bilan aloqadorlikda butun boshlang'ich ta'lim muddatida davom ettiriladi. Bolalar darak, so'roq, his-hayajon gaplarni, ularda ishlatiladigan tinish belgilari to'g'risidagi axborotlarni, nutq va uning turli ko'rinishlari-xat, xabar, tabriknoma, maqola, taklifnoma xususidagi ma'lumotlarni o'zlashtiradi.

Ikkinchi yo'nalish. Ona tilidan ilk ilmiy axborotlarni o'zlashtirish nutq ko'nikmalarini shakllantirish bilan uzviy aloqadorlikda davom ettiriladi. Ona tilida aytish va aytganlarni yozma nutq vositasida qayd etish, gapirish va eshitish, fikrni nutq vositasida ro'yobga chiqarish ehtiyoji o'quvchilarda turli nutq ko'nikmalarini shakllantirish, ularni malaka darajasiga ko'tarish imkoniyatlarini yuzaga chiqaradi. Boshlang'ich sinflarning ona tili o'quv predmeti bo'yicha hosil qilinadigan ko'nikma-malakalar quyidagi guruhlarga ajratib tahlil qilinadi.

1. Fonematik eshitish malakalari-nutq tovushini so'z tarkibida to'g'ri ijro etish va eshitish, nutq tovushlariga ko'ra so'z ma'nolarini farqlash, urg'uli va urg'usiz bo'g'inlarni talaffuz qilish, so'zlarni bo'g'inlar ketma-ketligida aytish va eshitish layoqatlari.

2. Grafik malakalar-har bir nutq tovushini o'ziga oid harf va belgilar bilan yozish demak.

3. Orfografik malakalar-so'z va uning tarkibiy qismlari o'zak va negizni, yasovchi, turlovchi, tuslovchi qo'shimchalarni ajratib va qo'shib yoziladigan so'z, so'z birikmalarini, atoqli otlarni orfografik qoidalar doirasida yozish.

4. Uslubiy malakalar-so'z va uning tarkibiy qismlarini matnda ortiqcha takrorlamasdan, gap tarkibida gap bo'laklari tartibiga rioya qilib, matnni shakllantirish.

5. Tinish belgilarini yozma nutqda to'g'ri ishlatish malakalari-boshlang'ich sinflarning dasturlari hamda Davlat ta'lim standartlarida ko'zda tutilgan nuqta (.), so'roq (?), undov(!), vergul (,) kabi belgilarni matnda to'g'ri ishlatish va matnni jonlantirish, ya'ni o'qish paytida ularga rioya qilib faoliyatni amalga oshirish.

6. Prosodik malakalar-nutq tempi, ovoznining past- balandligi, diktsiya, ohangga rioya qilib o'qish, gapirish, aytish malakalari.

Uchinchi yo'nalish. Ijodiy faoliyat tajribasini rivojlantirish. Bola ona tili vositasida ham ijtimoiy tajribani, ham ijtimoiy tajribani o'zlashtirish vositalarini egallaydi. Shu hodisani inobatga olib, didaktikada keyingi yillarda yangi bir yo'nalish asoslandi. Bu yo'nalishga ko'ra ma'lumot va ta'lim mazmunining manbai sifatida ijtimoiy tajriba tahlil qilina boshlandi.

M.Mahmudovning quyidagi fikri ona tili ta'limida o'quvchilar ijodkorligini o'rganish uchun dastur vositasi bo'la oladi: "O'z faoliyati natijasini o'zgarlar faoliyati mahsuliga qo'shib ko'rsatish yo'li bilan yoshlar turli axborotlarni ham, an'anaviy faoliyat usullarini ham, ijod qilish yo'llarini ham, narsa-hodisalarni emotsional baholash mezonlarini ham o'zlashtirib olishadi. Aftidan, bolalar ijodkorligining ilk qarashlarini xuddi ana shu hodisadan-o'z faoliyati natijasini o'zgarlar faoliyati natijasiga qo'shib ko'rsatish jarayonidan izlamoq kerak" [2, 22-23].

Bilim, malaka va faoliyat usullariga munosabat bildirish, bilish jarayoni natijasini jarayonning o'zidan ajratib tahlil qilish, o'rganilgan va tahlil qilingan narsa-hodisalarni baholash, o'rganilgan va endi o'rganiladigan hodisalar o'rtasidagi chegarani anglash, o'zlashtirish va hali bilib olinmagan narsalarning farqiga borish o'quvchilarni ta'lim sharoitidagi ijodkorlikka yetaklaydi. "Ijod, o'z navbatida, kompleks hodisa bo'lib, u fikrlashning taraqqiyot darajasiga ham, tafakkurning evristik-topqirlik layoqatiga ham, avlodlar faoliyatidagi vorislikka bog'liq. Xalqimiz- azal-azaldan ijodkor xalq. Unda progressiv hodisalarni qabul qilish va "hazm qilish" layoqati yuqori darajada takomillashgan. +alovini topsang, qor ham yonadi deganlaridek, o'zbekning har bir sog'lom farzandini ijodkor Shaxs qilib yetishtirish mumkin" [61, 23].

To'rtinchi yo'nalish. Tilga, til orqali til ijodkori-xalqqa munosabatni shakllantirish. Bu yo'nalish boshlang'ich sinf ona tili ta'limida yetakchi bo'lib, bolalarda til bilimlari asosida dunyoqarashni, tabiat va jamiyat hodisalariga munosabatlarni tarbiyalashni taqozo qiladi. "Munosabat keng ma'noda dunyoqarash demakdir. Tabiat, jamiyat, ong hodisalariga oid bilimlarni egallash bolalarda shu hodisalarga munosabatlarni tarbiyalaydi" [2, 23]. Bolada tilga, uning turli unsurlariga oid qarashlarni rivojlantirish-bu, avvalo, tafakkur, ongli faoliyatning ishidir. Bolada tilga munosabat shakllangan sari, u o'zining va o'zgalar nutqining sir-asrorini egallay boradi, o'zini, o'zligini, o'z xalqini, Vatanini anglay boshlaydi. Aftidan, buyuk mutafakkir shoir A.Navoiy "tilga e'tiborsiz, elga ixtiyorsiz" deganda tilning tarbiyalovchanlik xususiyatini ko'zda tutgandir.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etishda o'quvchi faoliyati:

- bilimlarni amaliyotda qo'llay olish;
- olingan bilimlarga tayangan holda xulosalar chiqarish;
- tildan egallangan bilimlarni umumlashtirish;
- tafakkurga mo'ljallangan topshiriqlardan o'quv faoliyatida foydalana olish;
- o'rganilgan bilimni turli vaziyatlar (matn ichidan talab qilingan so'z yoki so'z birikmasini topish, matnda berilgan so'zlarni ma'nodoshlari bilan almashtirish, so'zlarni talab qilingan guruhlariga ajratib yozish)ga tatbiq eta bilish.

Boshlang'ich sinf ona tili predmeti funksiyalari tarkibini bilmasdan ona tili predmeti va ona tili darsliklari tushunchalarini chegaralamasdan turib, ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish to'g'risida fikr yuritish amri maholdir. Muhokamani o'zbek tilshunosligi va ona tili predmeti, ona tili predmeti va ona tili darsliklari tushunchalarini o'zaro taqqoslab tavsiflashdan boshlaymiz.

O'zbek tilidan ma'lumot mazmuni ona tili predmetida mujassamlashgan bo'lib, u kishilarning o'zaro aloqalashuvi uchun zarur bilimlarni qamrab olishga mo'ljallangan. Binobarin, ona tili predmeti hozirgi o'zbek tilshunosligi fanining ilmiy yutuqlari, tilning hozirgi taraqqiyoti xususidagi tasavvurlar, tilni sinxronik o'rganish natijalari asosida ishlab chiqiladi. Lekin bu "hozirgi o'zbek tilshunosligi" va "ona tili predmeti" bir xil ekan degan xulosaga olib kelmasligi kerak. O'zbek tilshunosligi fani va maktablarda o'qitiladigan ona tili predmeti bir-biridan quyidagicha farq qiladi.

Tilshunoslik fani va ona tili o'quv predmeti turli vazifalarni bajaradi. Tilshunoslikda kishilar (mutaxassis olimlar) kashf etgan bilimlarning barchasi saqlanadi. Shu tufayli uni xazinaga o'xshatish mumkin. Ona tili predmetida yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash uchun eng zarur

bilimlar ko'zda tutiladi. Shu sababli uni sarf-xarajatlar sifatida qarash mumkin. Ma'lum bo'ladiki, tilshunoslik va ona tili predmeti jamiyatda bajaradigan ishiga ko'ra o'zaro farq qiladi. Shu bilan birga ona tili predmetida bolalarning yosh xususiyatlari, real o'quv imkoniyatlari hisobga olinadi. Tilshunoslik esa jamiyat a'zolarining barchasi uchun xizmat qiladi. Bundan ayon bo'ladiki, ona tili predmetida ta'limning lingvodidaktik, psixologik, gigienik, fiziologik tomonlari ko'zda tutiladi.

Til to'g'risidagi fan mazmun va hajm jihatdan o'quv predmetiga nisbatan keng. Unda kishilarning o'zaro aloqalashuvi uchun zaruriy bilimlar ham, til taraqqiyotini belgilab beruvchi omillar ham o'z aksini topadi. Shu jihatdan qaraganda fan ijtimoiy institut sanaladi. U fanning barcha sohalarini, shu sohalar bo'yicha ilmiy ish olib boruvchi olimlar faoliyatini o'z ichiga oladi.

Hozirgi o'zbek tilshunosligining umumiy asoslariga pedagogik ishlov berish orqali ma'lumot, ta'lim mazmuni shakllantiriladi. Ona tilidan ma'lumot mazmunini bolalarbop shaklga olib kelish uchun ilg'or o'qituvchilar, usulshunos olimlar, didaktlar faoliyat ko'rsatishadi. Maktab o'qituvchilari ma'lumot, ta'lim mazmunini o'quv materiallari shaklida bolalarga yetkazishadi. O'quv materiallarini o'zlashtirishda bolalarning o'zlari ham faol ishtirok etadi.

Ta'lim sharoitida til va nutqni o'rgatish (o'qituvchi faoliyati) va o'rganish (o'quvchi faoliyati) ob'ekti sifatida qatnashadigan sohalar majmuini ona tili predmeti sifatida tushunamiz. Tilning fonetikasi, leksikasi, grammatikasiga doir bilimlar, ularga oid nutq ko'nikmalari, shakllantiriladigan ijodiy faoliyat tajribasi, til va nutqqa doir munosabatlar tizimi "ona tili predmeti" tushunchasi kontekstida qaraladi.

Tarkibiy qismlari ta'lim maqsadi-nutq o'stirish talabiga ko'ra o'zaro bog'langan, ona tilining grammatik qurilishi bo'yicha elementar bilim berishga mo'ljallangan 1-4-sinflarda o'rganiladigan nutq ko'nikmalarini (orfoqrafik, grafik, orfoepik, prosodik, uslubiy, punktuatsion) rivojlantirishga qaratilgan o'zbek tilshunosligi ishlanmasiga boshlang'ich sinf ona tili predmeti deyiladi.

Boshlang'ich ona tili o'quv predmeti oldiga qo'yiladigan vazifalar:

- bolalarda nutq tovushi, bo'g'in, urg'u, so'z, so'z birikmasi, so'zning tarkibi, so'z turkumi, gap haqidagi tasavvurlarni rivojlantirish, ularni ijro etish, o'qish, yozish, eshitishga oid malakalarni rivojlantirish;

- o'quvchilar nutqini turli so'zlar, iboralar, qurilmalar bilan boyitish yo'llari va ularni nutq tuzishga o'rgatish;

-o'quvchilarda aqliy, estetik, etik tasavvurlarni, til va nutqqa munosabatni tarkib toptirish, ularda ilmiy dunyoqarashni tarbiyalash;

-boshlang'ich sinfni tamomlovchi o'quvchilarni o'qish-o'rganishni bundan so'ng davom ettira olishga tayyorlashdan iborat.

Keltirilgan vazifalar tilning fonetik, leksik, grammatik jihatlarini o'rganish zaminida amalga oshiriladi. Maktabda tilning har bir tomonini o'zlashtirishda uch narsaga: maktab dasturlari va ta'lim standartlari chegarasida elementar nazariy bilimlarni o'zlashtirish, o'rganilgan bilimlar bilan bog'liq ravishda nutq malakalarini shakllantirish, o'quvchilarda ijodiy layoqatlarni o'stirishga alohida ahamiyat beriladi.

Tilning fonetikasi uning birdan-bir aniq tomoni hisoblanadi. Masalan, "b" tovushi faqat va faqat "b" tovushini bildiradi. Fonetika, fonema, bo'g'in, urg'u kabi lingvistik kategoriyalar abstrakt tafakkur mahsuli bo'lsa-da, nutq tovushi (b), so'zning bir qismi (bo-bo), so'z bo'g'inlaridan birining kuchli aytilishi (ish-chi-man) bizning ongimizga bog'liq bo'lmagan hodisadir.

Fonetikani o'zlashtirish o'quvchilarning tafakkurini o'stirish bilan bevosita bog'langan. Buning uchun har bir nutq tovushi so'z tarkibida o'rgatiladi. Natijada o'quvchi so'zning fizik tomoni hisoblangan nutq tovushlarini so'z tarkibida farqlash ko'nikmalarini hosil qiladi. Ma'lum nutq tovushi bo'yicha so'z ma'nolarining o'zgarishi ustida ishlash (o'n-en-in-un; il-ich-iz-ip-ish), so'zlarni tovush va bo'g'inlariga ko'ra tahlil qilish, berilgan harf va aytilgan tovush ishtirokida so'z, so'z birikmasi, gap tuzish bolalarda nutq qura olish layoqatlarini o'stiradi.

Nutq tovushlari, ularning o'zaro farqlari ustida mashq qilish natijasida o'quvchilarda ham lingvistik tushuncha shakllanadi, ham fonematik eshitish (nutq tovushini so'z tarkibida to'g'ri anglash, fahmlash, eshitish, aytish) rivojlanadi. Lingvistik tushunchalar to'g'risida tasavvur hosil qilish, fonematik eshitishni shakllantirish o'quvchilarning til sezgirligini tarbiyalaydi. Shunday qilib, fonetikaga oid bilimlarni o'rganish jarayonida o'quvchilarda orfoepik, grafik, orfografik va sh.k. malakalar hosil qilinadi.

Maktab ona tili predmetida leksika materiallari boshlang'ich sinflardan boshlab o'rganila boshlanadi. O'quvchilar so'zlarning ma'nolari, yaqin ma'noli so'zlar, qarama-qarshi ma'noli so'zlar va shu kabi leksik hodisalarni o'rganish yo'li bilan har bir so'zni o'z o'rnida ishlatish uslubini ham o'rganishadi.

Yuqoridagilarga o'xshab morfologiya va sintaksis elementlariga bog'langan holda bolalarda orfografik, orfoepik, uslubiy, punktuatsion, prosodik malakalar tarkib toptiriladi.

Ona tili tarkibiga ko'ra murakkab o'quv predmeti bo'lib, u ikki yarus (qavat)dan iborat:

uning ustki yarusini tilning fonetika, leksika, grammatikasiga oid elementar nazariy bilimlar, ikkinchi yarusni orfoepik, grafik, orfografik, uslubiy, punktuatsion, prosodik malakalar tashkil etadi. Tildan o'rganiladigan bilimlar, hosil qilinadigan malakalar bolalar nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Dissertatsiyaning keyingi bobida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ona tili predmetining tarkibiy qismlariga aloqadorlikda bayon qilinadi.

Ona tili predmeti bola o'qish va yozishni o'rgangandan boshlab, toki umumiy o'rta ma'lumot olgunga qadar davom etadi. Ona tili predmetida ko'zda tutilgan muammolar, ularning hajm va ko'lam jihatidan takomillashib borishi hisobga olinib, o'zbek tili darsliklari tuziladi. Binobarin, ona tili predmeti to'g'risidagi ilmiy tasavvurlar darslik tuzish uchun asos hisoblanadi.

Darsliklarda u yoki bu sinf o'quvchilarining tayyorgarlik jarayoni psixo-fiziologogik xususiyatlari inobatga olinadi. Har bir darslik aynan olingan sinf (masalan, 1-sinf yoki 4-sinf) o'quvchilarining yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasiga mo'ljallab tuziladi. Bunda ona tili o'qitishning vorislik tamoyiliga qat'iy rioya qilinadi. Binobarin, "ona tili predmeti" tushunchasi mohiyatiga, "o'zbek tili darsligi" tushunchasi esa voqelikka doir kategoriyadir. Zotan, ona tili predmeti o'zbek tili darsliklari vositasida o'rgatish va o'zlashtirish hodisasiga aylanadi.

Keltirilgan aniqlikdan ko'rinadiki, ona tili o'zbek tilshunosligi fanining barcha nuqtai nazarlari sintezida yaratilgan o'quv predmeti bo'lib, u bola shaxsining taraqqiyot bosqichlari bilan uzviy bog'langan. Shu tufayli dissertatsiyaning keyingi boblarida ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish muammosi ijodiy ta'lim vositalarini aniqlash, tanlangan vositalar tizimini ona tili o'qitish jarayoniga tatbiq etish bolalarning o'quv-biluv faoliyati xususiyatlari asosida bayon qilinadi.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish muammosi metodik jihatdan asoslanildi. Buning uchun mavzuga oid adabiyotlar tahlil qilinib, ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish muammosining yutuq va kamchiliklari ajratildi, boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish amaliyotining kuchli va zaif jihatlari tasnif qilindi. O'tkazilgan tadqiqot quyidagicha xulosalar chiqarish imkoniyatini berdi.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchi ikki vaziyatda qatnashadi: sust vaziyat. Bunda bolalarning o'quv-biluv faoliyati ta'lim jarayonining ob'ekti sifatida qaraladi. O'quv topshiriqlari o'quvchilar xotirasiga mo'ljallab o'tkaziladi. Ona tilini o'zlashtirishda o'quvchilar tashabbuskorligi, mustaqilligi chegaralanadi. Bolalar ta'lim sharoitida o'qituvchining xohish-istaklari, buyruqlari, topshiriqlari ijrochisi

maqomini oladi; faol vaziyat. Bunda o'quvchi ta'lim jarayonining sub'ekti sifatida qaraladi. O'quv topshiriqlari bolalarning xotirasi va tafakkuriga mo'ljallab o'tkaziladi. Faol vaziyatda bolalarning tashabbuskorligi, mustaqilligi inkor qilinmaydi. Aksincha, o'quvchi faol o'rganish, bilishga rag'batlantiriladi. Bola ta'lim sharoitida o'rganilayotgan ob'ektlar-nutq tovushi, bo'g'in, urg'u, so'z va uning ma'nolari, o'zaro yaqin ma'noli, qarama-qarshi ma'noli so'zlarni, so'z birikmalari, gap va uning turlarini ajratish, tahlil qilish, kuchlari yetguncha xulosalar chiqarishga o'rgatiladi. "Faol ta'lim" kontekstida tashkil etilib, boshqariladigan ona tili ta'limini ijodiy ta'lim deb tushunamiz.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish-bu o'quvchilarning tashabbuskorligi, mustaqilligiga asoslangan, tafakkuriga mo'ljallanib, mustaqil fikrlash va ongni rivojlantirishga yo'nalgan, natijasi shaxsiy faoliyat mahsuli sifatida shakllanadigan, istiqbolida komil inson shaxsini rivojlantiradigan ona tili ta'limining alohida nuqtai nazaridir.

Hozirgi pedagogik amaliyotda va ilg'or o'qituvchilar faoliyatida boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish elementlari mavjud.

Fanning vazifasi pedagogik amaliyotning yutuq va kamchiliklarini aniqlash, kamchiliklarni bartaraf etish yo'li bilan boshlang'ich sinf ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish amaliyotini yangi sifat bosqichiga ko'tarishdan iborat.

Maktablarda ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish amaliyotini tahlil qilish bu sohaning qator zaif tomonlarini belgilash imkoniyatini beradi. Hozirgi paytda boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatida ona tili ta'limini ijodiy tashkil etish sohasida qator qiyinchiliklar bor. Bular:

- ona tili ta'limini ijodiy tashkil etishning maqsad, vazifalarini atroflicha anglamaslik;

- ona tili ta'limini bolalar ijodkorligiga mo'ljallab loyihalash texnologiyasini bilmaslik;

- ona tili ta'limi mazmunini ta'lim jarayoni xususiyatlariga moslashtira olmaslik;

- ijodiy ta'lim natijasini ob'ektiv qayd etish, baholash me'yorlarining ona tili o'qitish tajribasida asoslanmaganligi bilan izohlanadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatida uchraydigan kamchiliklarni bartaraf etish oxir-oqibatda ona tili ta'limining samaradorligini oshirishga, ona tilini o'zlashtirishning ijodiy yo'nalishini kuchaytirishga olib keladi.

Adabiyotlar

1. Hamroev, A. R. (2019). Modeling activities of teachers when designing creative activities of students. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 2019.
2. Kamroev, A. (2019). STUDENTS' CREATIVE ACTIVITIES IN DESIGNING MOTHER TONGUE EDUCATION. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(7), 285-296.
3. Хамраев, А. (2018). Моделирование деятельности учителя при проектировании творческой деятельности учащихся. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*, (2), 23-26.
4. Adizov, B. R., & Khamroev, A. R. Modeling activities of teachers when designing creative activities of students. *Ilmiy xabarnoma*, 69.
5. Ҳамроев, Р. (2014). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМНИ ИЖОДИЙ ТАШКИЛ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ. *ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА*, 22(1), 53-58.
6. Hamroyev, R. A., Qoldoshev, A. R., & Hasanova, A. M. (2021). Methods of teaching 1st grade students to use writing tools effectively. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(1), 168-174.
7. Hamroyev, A. R. (2021). Designing students' creative activity in primary school mother tongue education as a methodological problem. *Middle European Scientific Bulletin*, 11.
8. Farmonova, S. (2021). Opportunities for the Development of the Communicative Culture of Future Teachers through the Design of Teaching. *International Journal of Culture and Modernity*, 11, 172-175.
9. Farmonova, S. (2019). THE TOLE OF THE PROJECT TEACHING TOOL IN DEVELOPING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF FUTURE TEACHERS. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 1(6), 434-441.
10. FARMONOVA, S. M. (2020). Improvement of Professional Thinking in Future Teachers. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 7(05), 251-257.